

Nyolczas Boldizsár:

A kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek gazdálkodása és megszilárdításának főbb tényezői a szegedi járásban

Az utóbbi időben mind a közgazdasági kutatásban, mind a gyakorlatban ráterelődött a figyelem a termelőszövetkezetek fejlődését kísérő negatív jelenségekre: az erőteljes differenciálódásra, s a gyenge termelőszövetkezetek kérdésére. A mezőgazdaság szocialista átszervezése óta igen jelentős fejlődést elért termelőszövetkezeti szektorokon belül ugyanis a közös gazdaságok közel 1/3-a a gyenge termelőszövetkezetek kategóriájába tartozik.

A gyenge termelőszövetkezetek országos arányával megközelítően azonos a Csongrád megyében gazdálkodó gyenge termelőszövetkezetek aránya. A megyében lévő, s az 1968-70 évek között érvényes állami támogatási rendszer besorolási ismervei szerint kedvezőtlen adottságúaknak minősülő termelőszövetkezetek közül 35 termelőszövetkezet a szegedi járásban gazdálkodik.^{1/}

1/ A 20/B/1967. MÉM-PM. együttes utasítás alapján kedvezőtlen adottságúnak minősíthető az a termelőszövetkezet, ahol a közös művelés alatt álló szántóterület kataszteri tiszta jövedelmének átlaga nem haladja meg a 11 aranykorona értékét.

Ezen termelőszövetkezetek területi kiterjedésüknél, - az alacsony gazdálkodási színvonal ellenére is - termelési volumenük nagyságánál fogva igen figyelemre méltó arányban részesednek és jelentős helyet foglalnak el a megye termelőszövetkezeti szektorában. A közös terület több mint 1/5-én, a szántóterület 17,1 %-án gazdálkodnak, amelyen a termelési érték 14,8 %-át, a szövetkezeti bruttó jövedelem 11,8 %-át állítják elő. Néhány fontosabb kultúra, így elsősorban jelentős szőlőgyümölcs ültetvények, egyes zöldségfélék tovább növelik ezeknek a kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezeteknek gazdasági súlyát: a növekvő társadalmi szükségletek kielégítéséhez a területek termelésére is szüksége van a népgazdaságnak.

E területek gazdasági jelentősége mellett, - bármennyire is számottevő az - amikor a szövetkezeti gazdaságok sorsáról, jövőjéről van szó, mégis elsődleges kérdésnek kell tekinteni az itt élő szövetkezeti parasztság jövedelem- és életviszonyainak alakulását, hiszen ez társadalmi-politikai kérdés is. A megye termelőszövetkezeti parasztságának egyötödéről van szó, közel tízezer parasztcsaládról. Olyanokról, akik nemsokára egy évtizede, hogy a kollektív gazdálkodás útjára léptek a biztos megélhetés és életviszonyaik megjavulásának reményében. Gazdasági és politikai indokok egyaránt emellett szólnak, hogy a kedvezőtlen adottságu területek gazdálkodására megkülönböztetett figyelmet szükséges fordítani.

Jelen tanulmány egy adott terület - a szegedi járás kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetei - példáján, a szö-

vetkezeti gazdaságok konkrét fejlődési folyamatában vizsgálja a gyenge termelőszövetkezetek gazdasági helyzetét, bemutattva a gyengeség alapvető okait a tovagyrűző következményeit. Felvázolja mindazokat a területet érintő legfontosabb - elsősorban üzemszervezési, termelésszervezési - lehetőségeket, intézkedéseket, amelyek a termelőszövetkezetek gazdasági megszilárdulását eredményezhetik.

I. A gazdálkodás adottságai

A kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetek helyzetének, gazdálkodásának reális megítélése és értékelése nem lehetséges másként, mint a termelés és a gazdálkodás eredményességét, színvonalát és fejlesztési lehetőségét leginkább meghatározó, ill. befolyásoló adottságok, körülmények számbavételével.

Az adottságok közül a mezőgazdasági termelés eredményeit a termelőerők jelenlegi színvonalán legerőteljesebben a természeti tényezők befolyásolják. A természeti tényezők jelentőségét a mezőgazdaságban Marx is hangsúlyozta. "A gazdasági újratermelési folyamat bármilyen legyen is sajátos társadalmi jellege, ezen a területen mindig egybefonódnak egy természetes újratermelési folyamattal".^{2/}

A Szeged járási kedvezőtlen adottságú termelőszövetke-

2/ Marx: A tőke II. kötet. Szikra, Bp. 1963. 365. old.

zetek gazdálkodásának eredményességét és fejlődését a gyenge talajtermelékenység, a homoktalajok alacsony természetes termőképessége, vagyis a kedvezőtlen talajadottságok határozzák meg. Az előforduló talajtipusok, s megoszlásuk jól jellemzi a kedvezőtlen talajviszonyokat. A mezőgazdasági terület 14,4 %-át a szikes talajok különböző típusai foglalják el, melyek hasznosíthatóság szerint feltételesen termők és terméketlenek; 17,4 %-át a termékenység tekintetében leggyengébb humuszmentes sivár futóhomok; 57 %-át a gyengén humuszos homok; és mindössze 11,2 %-át a mezőgazdasági, vagy minőségibe hajló jó termőképességű talajok. Méginkább mutatja a kedvezőtlen termőhelyi adottságokat a föld minőségét többé-kevésbé megfelelően kifejező kataszteri tiszta jövedelem aranykorona értéke. A 35 kedvezőtlen adottságú termelészövetkezet átlagos aranykorona értéke szántónál 6,1, termőterületnél 7,5, míg ugyanezen értékek a megye termelészövetkezeteinek átlagában 14,6 és 13,2.

Ilyen talajadottságok mellett nyilvánvaló, hogy az eredményes homoki gazdálkodás egyik alapfeltétele a talajtermékenység fokozása, a természetes talajtermékenység bővített ujratermelésének megvalósítása. Felvetődik a kérdés: hogyan alakult a talajtermékenység? Abból kiindulva, hogy egy 4-5 éves időszak átlagtermés adatai viszonylag reális képet adnak a talajtermékenység ujratermelésének - bővített, változatlan, vagy szűkített - voltáról megállapítható: a gazdaságok kisebb hányadában javuló talajtermékenységgel szemben a gazdaságok zömében a talajtermékenység változatlan vagy szűkített ujratermelése valósul meg.

Megállapításunkat alátámasztja, ha megvizsgáljuk hogyan alakultak a természetes talajtermelékenység rokozásának fő eszközei. Ezek közül a homoktalajnak meghatározó szerepe van a szervesanyag visszapótlás mértékének és a homoktalaj javításának. A közös gazdaságok az évenként szükséges területnek csak mintegy 1/3-át tudják a kívántnál kisebb adaggal istállótrágyázni. A műtrágyázás helyzetét jellemzi, hogy három év átlagában a szántó, szőlő-gyümölcs terület 2/3-a került műtrágyázásra, igen kis adagu dózissal. A talajtermékenység alakulásának kérdésénél nem hagyható figyelmen kívül a felhasznált istállótrágya, műtrágyamennyiség 1966 óta tartó évenkénti csökkenése, amely ráirányítja a figyelmet az üzemek teherbíróképességére, a termelés befektetések - homoktalajon az átlagomál nagyobb - kockázatának vállalására. Mindezek mellett a homoktalajjavításról, korszerű talajművelésről és ésszerű vetésváltásról sem beszélhetünk.

Mindez azt jelenti, hogy a termelés eredményességét döntően meghatározó kedvezőtlen talajadottságokban nem történt pozitív irányu változás. Az üzemek gyenge gazdasági erejük következtében saját erőből nem tudják a talajtermékenység fokozásának anyagi eszközeit biztosítani. A gazdaságok teherbírására jellemző, hogy nagyobbik hányaduk a folyó évi ráfordításokat /istállótrágyázás, műtrágyázás/ sem tudja a szükséges mértékig eszközölni, nemhogy az igen jelentős terheket jelentő egyszeri ráfordítást /talajjavítást/ vállalni tudná, holott ezek a ráfordítások hatékonyság, megtérülés szempontjából a legkedvezőbbek közé tartoznak.

A talajadottságok jellemzője - a homok terület természetföldrajzi sajátossága - a talaj nagyfoku heterogenitása megnehezíti a nagyüzemi gazdálkodás szervezését, gátolja a nagyobb területi egységek kialakítását, az ésszerű területi elhelyezés megvalósítását. A kisüzemi gazdálkodástól eltérően, amely a legmegfelelőbb hasznosítással alkalmazkodott a terület változó tulajdonságaihoz, a nagyüzem kevésbé tudja ezt megtenni, s ez a területhasznosítás színvonalának visszaesését eredményezi.

A változatos talajviszonyok mellett a terület erőteljes tagoltságának további tényezőjét a homokvidékre jellemző települési viszonyok és az ültetvények kisüzemi, szétaprózott jellege jelentik.^{3/} A jelenlegi helyzetben még hosszú időn keresztül nem várható változás. A tanyai települési rendszerrel, ennek gazdasági alapjaival, s a közös gazdálkodásra gyakorolt hatásával perspektivikusan is számolni kell.

A tanyás település-rendszer, a terület nagyfoku tagoltsága nagyüzemi termelést befolyásoló szereppel, jelentőséggel bír, melyet az üzemek gazdálkodásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni, hiszen ezek a tényezők a nagyüzem, a nagyüzemi gazdálkodás kifejlesztésének - természeti feltételekben, települési viszonyokban és gazdálkodási formákban rejlő, bizonyos

3/ A terület erősen tanyás jellegét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy 1968 évben a termelőszövetkezetek területén a felmérés szerint 8426 tanya volt, amely azt jelenti: 100 kh közös területre átlagosan közel 10 tanya jutott.

foku akadályait, nehézségeit jelenti. Egészen másként vetődik fel ezekben a termelőszövetkezetekben a nagyüzemi gazdálkodás kérdése: nagyüzemi keretek és méretek mellett sajátos, nagyüzeminek kevésbé nevezhető, inkább a kisüzeméhez közelebb álló üzemszervezési, termelésszervezési és munkaszervezési megoldásokat kell alkalmazni.

A termelés adottságai között megkülönböztetett figyelmet érdemel munkaerő-ellátottság, munkaerő-helyzet vizsgálata, különösen az, hogy ezekben a gyenge adottságú, alacsony színvonalon gazdálkodó - s ebből adódóan tagjainak az állami támogatás ellenére is alacsony személyi jövedelmet biztosító - termelőszövetkezetekben a tagok közös munkában való részvétele hogyan alakul, a munkaerőhelyzet várható alakulása mennyiben tér el az általános tendenciától. Nem kevésbé lényeges a munkaerő és gazdálkodási struktúra jelenlegi és távlati összhangjának kérdése.

A Csongrád megyei átlagnál alacsonyabb tagsűrűségű termelőszövetkezetek munkaerőhelyzetének alakulásában pozitív irányú változást figyelhetünk meg, amely döntően 1968 évben következett be. A közös munkában résztvevő tagok számának növekedésénél jelentősebb javulásról tanuskodik a közös munkában való részvétel mértékének, az 1 dolgozó tag által teljesített évi munkanapok számának alakulása, amely 1965-68 között az évek sorrendjében 121, 126, 134, 137, 165 munkanap volt. A tagok közös munkában való részvételének javulása el-

lenére továbbra is alacsony az évi munkanapteljesítés, 36 munkanappal kevesebb az országos átlagnál. A tagok alacsony évi munkanap teljesítése a gyenge tsz-ek egy részétől eltérően ezekben a gazdaságokban nem foglalkoztatási kérdés, vagyis nem megfelelő munkalehetőség hiánya. A tagok munkaerejük hasznosítását más arányban osztják meg a közös és a háztáji között, mint ahogy a kollektív gazdálkodás rendszerében általánosan kialakul, előtérbe helyezve a háztáji gazdaságot a közös rovására. Ennek következménye, hogy a tagsági munkaviszonyban lévő munkaerő mellett számottevő szerepük van a gazdálkodásban az állandó és időszakos alkalmazottaknak, családtagoknak.

Megfelelően mutatja ezt számuk mellett a teljesített munkanapokból való részesedési arányuk: az elmúlt években minden ötödik-hatodik munkanapot munkavállalók teljesítették. A munkavállalók ilyen magas arányú foglalkoztatására elsősorban a munkaerőhiány készíti a közös gazdaságokat. A speciális hozzáértést, szaktudást igénylő munkakörök ugyancsak alkalmazottakat igényelnek, emellett ujabban számos termelőszövetkezet a szövetkezeti jövedelem kibővítése céljából - kiegészítő tevékenységekben - alkalmaz munkavállalókat.

A gazdálkodás, a termelés-szervezés szempontjából igen figyelemre méltó, hogy a külső munkavállalók magas aránya ellenére is kedvezőtlen a munkaerőhelyzet. Ennek tényezői közül elsőként kell megemlíteni, hogy a tagság közös munkában való részvételének javulása mellett, - ez a javuló és stabi-

lizálódó jövedelemviszonyok eredménye -, továbbra is számolni kell a háztáji gazdasággal, annak jelentős évi munkaigényével, amelyet a tagok mint biztosabb és magasabb jövedelemforrást előnyben részesítenek a közössel szemben.

A munkaerő-helyzetnek, a munkaintenzitás és a közös munkában való részvétel szempontjából igen lényeges tényezője a tagok korösszetétele, ennek szerinti megoszlása. A mezőgazdasági népesség előregedése a mezőgazdaság munkaerőhelyzetére jellemző általános jelenség, amely azonban területenként, termelészövetkezetenként eltérően alakul. A Szeged járás kedvezőtlen adottságu termelészövetkezetekben igen kedvezőtlen képet kapunk, hiszen a tagság előregedése előrehaladottabb, ennek folyamata egyre gyorsulobb, s várhatóan robbanásszerűen fog bekövetkezni - 1970 után, a nyugdíjrendelet hatására, mivel a nyugdíjjogosultsághoz szükséges 10 évet tömegesen szerzik meg - a közös munkában résztvevő tagság igen számottevő részének, a meglévő korösszetételt figyelembevéve kb. 30-40 %-ának közös munkából való tömeges kiesése. Homoki területről lévén szó, majd minden tag háztáji gazdaságában maradt szőlő-gyümölcssterület, többnyire állatállomány is, így a munkaerejüket itt fogják hasznosítani, s a közösben nem lehet munkájukra számítani.

A munkaerőhelyzet perspektívájának megítélésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül a területen élő népesség alakulását, a mezőgazdasági népesség számarányát. A kedvezőtlen adottságu termelészövetkezetek közigazgatási egységének adatai a népes-

ség számának csökkenéséről tanuskodnak. 1960-66 évek között a 15 községben 5,6 %-kal, évenként átlagosan 670 fővel csökkent a népesség száma.

A népesség tartós csökkenése, a foglalkoztatottsági struktúra megváltoztatásának lehetősége eleve meghatározza a termelőszövetkezeti munkaerőforrás alakulását. Szeged ipari centrum egyre táguló vonzási körzete, az ingázási lehetőség és egyéb tényezők a leglényegesebbek a területen élő népesség lélekszámának változása és foglalkoztatottsági strukturájának átalakulása szempontjából az egyik oldalról. A másik oldalról a mezőgazdasági termelés fejlesztésének iránya, módja és lehetőségei hatásukat illetően csupán mérsékelhetik, vagy előmozdithatják a munkaerő elvándorlását.

A kedvezőtlen munkaerőhelyzet ráirányítja a figyelmet a munkaerőellátottság és a gazdálkodás struktúrája közötti összhang kérdésére, olyan gazdálkodási struktúra kialakítására, amely jobban számol a munkaerő-ellátottsággal, mint adottsággal. Két lehetőség adódik: a termelés technikai színvonalának emelése és a termelési struktúra megváltoztatása. Olyan ágazatoknál, amelyekre a gazdálkodás egésze - a jövedelem - szempontjából szükség van /pl. szőlő-gyümölcs-zöldség/, vagy amennyiben a munkaerőhelyzet lényegesen romlik, úgy meg kell valósítani az élőmunka felhasználásnál költségesebb gépesítést is. Erősen munkaerőhiányos termelőszövetkezeteknél előfordulhat a külterjesítés előtérbe kerülése. A munkaerőhiánnyal küzdő termelőszövetkezetekben vetődhet fel elsősorban a veszteséges, vagy kevésbé jövedelmező, ugyanakkor munkaigényes állattenyésztés.

tési ágazatok viassafejlesztésének kérdése.

A termelőszövetkezetek kedvezőtlen munkaerőhelyzetét nemcsak a már említett tényezők idézték elő, hiszen nyilvánvalóan tényezője ennek az alacsony technikai, gépesítési színvonal, az alkalmazott munkaszervezési megoldások, a közösből származó jövedelem alacsony színvonala, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ha ennyi tényező befolyásolja a munkaerőhelyzetet, úgy ebből adódik: csak valamennyi - a munkaerőhelyzet alakulására ható - tényező figyelembe vételével lehetséges gyökeres és tartós változást, javulást elérni. Kétségtelen azonban, hogy az első s egyben a realitásából kiindulva leginkább a feszültségek feloldását eredményező lépés a termelés technikai színvonalának emelése, a gépesítés fokozása, valamint a termelési-gazdálkodási struktúra módosítása, amely a munkatermelékenység emelkedését, foglalkoztatottság javulását, a napi kereset és évi jövedelem növekedését eredményező hatásával elindítója lehet a munkaerőhelyzet stabilizálódási folyamatának.

Az alacsony természetes termőképességű homoktalajokon a termelés fokozásának különösen fontos, célravezető eszköze az eszközállomány növelése, nagyvolumenű befektetések eszközlése. Az eszközellátottság növelése, kedvező eszközellátottsági szint elérése ezeknek az alacsony természetes termőképességű talajoknak jobb kihasználását, közzgazdasági termékenységének fokozását eredményezné. A gazdálkodás színvonalának emelkedését

eredményező kedvező eszközellátottsági szinttel szemben azonban a kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek eszközellátottsága alacsony, vagyoni helyzete kedvezőtlen. A terület-egységre jutó összes vagyon értéke 73,6 %-a az országos 66,0 %-a a megyei átlagnak, ugyanakkor a kedvezőtlen talajadottság ellensúlyozásához az átlagosnál magasabb eszközellátottság lenne szükséges.

Kedvezőtlen eszközellátottság döntően a gazdaságok gyenge akkumulációs képességének következménye. Sajáteredős felhalmozásról e termelőszövetkezetek átlagában nem beszélhetünk. Természetesen kisebb-nagyobb szóródás van a szövetkezetek között. A bővített ujratermelés lehetőségének sajátérforrás szerinti vizsgálata azt mutatja, hogy a 35 termelőszövetkezet közül 24 termelőszövetkezetben a közös vagyonra jutó saját erőből végezhető felhalmozás 0 % alatt van.

A felhalmozás forrása külső forrás, színvonalát az elmúlt időszakban lényegében a mindenkori állami támogatás mértéke határozta be. A 35 termelőszövetkezet felhalmozásának színvonala a gyenge termelőszövetkezetek országos átlagban kialakult színvonalával egyezik meg. Ez azt jelenti, hogy 13-15 év alatt tudják megkétyszerezni álló- és forgóeszközeiket.^{4/}

Az eszközbefektetések alacsony hatékonysága ugyancsak tényezője az eszközellátottság színvonalának. Nem szabad azonban megfeledkezni a hatékonyság javítás számos lehetősége kö-

4/ Vági Ferenc: A termelőszövetkezeti különbözeti jövedelmek állami befolyásolása. /Közgazdasági Szemle, 1969/10./

zül arról, hogy a termelési alapok, befektetések növelésének együtt kell járni a talajok termékenységének növekedésével. Ezeknél a termelőszövetkezeteknél a termelési alapok bővülését nem követte talajtermékenység fokozása, s jelenleg ez akadályozza a meglévő termelési kapacitás hatékonyabb kihasználását. /Pl. a megvalósított nagyüzemi ültetvényberuházásoknál./ Az eszközállomány összetétele ugyancsak tényezője az eszközbefektetések alacsony hatékonyságának, amennyiben a beruházások közül a leghatékonyabbnak minősülő járulékos beruházások /ültetvényeknél/ jórészt hiányoznak, a gépi beruházások aránya pedig alacsony.

A kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek közös vagyónának növekedési üteme egyre jobban lelassul, fokozódik a termelőszövetkezetek eszközellátottságának differenciálódása a kedvezőbb adottságu, magasabb színvonalon gazdálkodó termelőszövetkezetek javára. Az eszközellátottságban meglévő különbségek kialakulásának és elmélyülésének, az erőteljes differenciálódási folyamat érvényesülésének nem csupán az előbbiektől tényezői, hiszen ilyen irányban hat a hitelpolitika, a beruházási állami támogatási rendszer.

Az eszközellátottság színvonalában meglévő különbségek kialakulása visszanyulik az átszervezés utáni évekre /természetesen gyökereiben még korábbra/, amikor a kisüzemi termelési eszközök átcserélése nagyüzemi termelési eszközökre állami erőből - hitelből - végzett beruházások útján valósult meg. Ezek egy részét - mint a társadalom hozzájárulását a kollektív vizálatához - nem kellett visszafizetni. A hitel elengedések el-

térő mértékben érintették a termelőszövetkezeteket, amely egyrészt azon üzemi elhatározások következménye, hogy a nagyüzemi keretek létrehozásának, beruházások megvalósításának milyen ütemét, utját választották: külső forrásra vagy saját erőre támaszkodtak. Másrészt az elengedés feltételül szolgáló termelési eredmények és feltételek teljesítésének függvénye. A kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek kevesebb hitelt vettek fel, illetve kaptak, mint a jobb termelőszövetkezetek, továbbá a jobb termelőszövetkezeteknél gyengébb termelési eredményeik következtében az elengedett hitelek aránya kisebb. A hitelelengedés eltérő mértékét az 1966. évi hitelrendezés is mutatja, mely során ezek a termelőszövetkezetek területegységre vonatkoztatva 682 Ft-tal kisebb hitelelengedésben részesültek, mint a Szeged járás többi termelőszövetkezete.

Az eszközállományon belül nagyon rossz az állattenyésztési épületellátottsága. Kevés állattenyésztési épülettel, férőhellyel rendelkeznek az üzemek. A meglévő épületek elavultak, korszerűtlenek, a nagyüzemi viszonyok között - jórészt szükségmegoldásként - kisüzemi, hagyományos állattartást tesznek lehetővé. A kedvezőtlen épületellátottság, a fennálló körülmények eleve kizárták az állatállomány fejlesztésének lehetőségét, s nagyban hozzájárultak az állattenyésztési ágazatok veszteségességéhez.

A termelés technikai, gépesítési színvonala önmagában is, s még inkább, ha összevetjük a munkaerőhelyzet jelenlegi és várható alakulásával, alacsony. A területegységre jutó gépérték

mindössze 60 %-a az országosnak. Tovább rontja a helyzetet, hogy a meglévő gépállomány elavult, jelentős része néhány év múlva amortizálódik, közel egyazon időpontban esik ki a termelésből.

A gépállomány amortizálódásának, termelésből való kiesésének gyorsuló üteme egybeesik a tagság előregedésével, s előre láthatóan mindkét folyamat azonos időpont körül csucso-
sodik. A gépi munka és élömunka pótlása közül az előbbi, va-
gyis a gépi munka pótlása látszik reálisabban elérhetőnek, hi-
szen ez anyagi eszközök kérdése. Ebből adódóan a termelőszo-
vetkezeteknek szükösen rendelkezésre álló anyagi eszközeiket,
igénybevehető külső forrásaikat a kiselejtezett gépi eszközök
pótlására, a termelés technikai színvonalának emelésére, gépi
beruházásokra kell fordítani.

A Szeged járási kedvezőtlen adottságu termelőszo-
vetkezetek az átlagostól lényegesen mostohább termelési feltételek
közepette gazdálkodnak. Igen figyelemreméltó azonban, hogy az
egységesen kedvezőtlen adottságokkal rendelkező 35 termelő-
szövetkezet termelési feltételeiben, adottságaiban milyen szá-
mottevő eltérés mutatkozik. A földminőség, a munkaerőellátott-
ság és eszközellátottság, mint legfőbb termelési adottságok
üzemek közötti differenciáltságát mutatja az átlagtól + 20 %
nál nagyobb mértékű eltérések gyakorisága, amely a terület-
egységre jutó ar.K. értéknél 8, egy dolgozó tagra jutó ter-
mőterületének 15, a területegységre jutó összes vagyonnál 20.

Mindez azt jelenti, hogy a kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek adottságai közötti eltérés legkisebb a földminőségnél, jelentősen növekszik a munkaerőellátottságnál, és legnagyobb az eszközellátottság színvonalában jelentkezik.

Mindezekből levonható következtetés: a gyenge termőhely adottságu termelőszövetkezetek kedvezőtlen talajadottságai kedvezőtlen gazdasági viszonyokkal, /munkaerő-, eszközellátottsággal/ is kiegészülnek, párosulnak, amely kezdetben következménye, majd később ugyancsak oka a gyenge gazdasági eredményeknek. Vagyis ez azt jelenti, hogy "...a földminőségének még igen nagy hatása van a gazdálkodás egyéb feltételei létrejöttére, a gazdálkodás eredményességére és hatékonyságára, következésképpen a dolgozók személyi jövedelmének alakulására".⁵

II. A mezőgazdasági termelés jellemzői

A homokvidék mezőgazdasági termelésének két súlypontos kérdése van. Az előzőek során már említett talajtermékenység által meghatározott termelési színvonal és a hasznosítás módja, iránya alapján kialakított termelési szerkezet. A homoki gazdálkodás sikerei és problémái e két kérdéssel függenek össze. "A homok területeken a gazdálkodás eredményében, a munkatermelékenységben, a termelők jövedelmi viszonyaiban és életszinvo

5/ Csendes Béla-Szabó Gábor: A ráfordítások nagysága és hatékonysága a különböző minőségű földeken. /Közgazdasági Szemle, 1969/6./

nalában, az üzemi fejlődésben található igen nagy különbségek éppen abból adódnak, hogy a homok hasznosításának célszerű és kifizetődő módjait csak helyenként találták meg, illetve különböző okok miatt csak helyenként tudták megvalósítani".^{6/}

Hogyan alakul e kedvezőtlen talajadottságu területek mezőgazdasági hasznosítása? Erre a kérdésre a közös terület művelési ág megoszlása alapján adhatunk választ. A terület-hasznosítás módját illetően figyelemreméltó, hogy a szántó-hasznosítás /60,6 %/ mellett jelentős területet foglalnak el a magas élömunkaigényű és területegységen magasabb termelési értéket produkáló intenzív szőlő-gyümölcs ültetvények /12,1 %/, továbbá az alacsony hasznosítási színvonalu természetes gyep-területek /22,5 %/. A főbb művelési ágak területhasznosítási színvonala alapján igen figyelemreméltó megállapításokat tehetünk a területkihasználásról.

1. sz. táblázat

A területhasznosítás színvonala a szegedi járás kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezeteiben

Művelési ág	Terület megoszlása %-ban	Hozamérték ^{xxx} / 1 kh-ra Ft-ban	jutó hozamérték Szántó %-ában	
Szántó	67,4	77,9	2608	100,0
Szőlő ^{x/}	4,8	12,0	5600	214,7
Gyümölcs ^{x/}	2,6	8,5	7350	281,8
Rét-legelő	25,2	1,6	148	5,6
Együtt	100,0	100,0	2271	87,1

6/ Antal: Növénytermesztés homokon. /Mezőgazdasági Kiadó, 1966./

x/= termőterület alapján

xx/=a tsz-ek 1968 évi statisztikai adatai alapján számítva.

A mezőgazdasági terület kihasználása nagyon alacsony színvonalu, amely a terület egynegyedét kitevő természetes gyep-terület minimális hozadéka mellett a homokterület intenzív hasznosítási irányát jelentő szőlő-gyümölcs kulturák viszonylag alacsony területegységre jutó hozamértékéből adódik elsősorban. A szőlő-gyümölcs ültetvények területhasznosításának, termésének alacsony színvonalára jellemző, hogy a területegységre jutó hozamérték a szőlőnél alig 40 %-a, a gyümölcsnél 90 %-a a termelőszövetkezeti szektor átlagértékeinek.^{7/} Hozzájárul a mezőgazdasági terület kihasználásának alacsony színvonalához az extenzív irányú szántóhasznosítás /alacsony a területegységen magas termelési értéket adó növények aránya/, és az alacsony növénytermelési hozamok. Kézenfekvő, hogy a területkihasználás javításának eszközei az elmondottak, de mindene-előtt az ültetvénygazdálkodás és a rét-legelő gazdálkodás intenzívebbé tétele. Továbbá a szántó hasznosításnál az intenzív ágazatok fejlesztését, mint a zöldségtermelés, valamint az állattenyésztés céljait szolgáló takarmánytermelést látszik célszerűnek megvalósítani.

A leggyengébb területeken, melyek csupán veszteségforrásai a gazdálkodásnak, szántóföldi növénytermelést nem érdemes folytatni. Ezen területek szántóföldi művelésből való kivétele egyrészt a veszteségek csökkenését vonná maga után,

^{7/} KSH Statisztikai Időszaki Közlemények "Mezőgazdasági adatok II. 1969."

ugyanakkor a ráfordítások jobb területen történő növelése a szántóföldi növénytermelés színvonalának emelkedését, jövedelmességének javulását eredményezné.

A közös terület 12,1 %-át elfoglaló szőlő-gyümölcs ültetvények gazdasági jelentősége, sulya a termőre fordulásokkal egyre nő. Alapvető jelentősége a szőlő-gyümölcs ültetvényeknek abban áll, hogy az alacsony termőképességű, gyenge homoktalajokon - ahol egyéb mezőgazdasági kultúrák termesztése kevés sikerrel jár - intenzív irányú mezőgazdasági termelést tesznek lehetővé. Az üzemek a telepítéseket - mintegy 4800 kh-t azzal a céllal végezték, hogy a "homok hasznosításának célszerű és ki-fizetődő módjait" valósítsák meg.

A nagyüzemi ültetvénytelepítések nem hozták meg a kívánt eredményt, ugyanis nem váltak a kedvezőtlen adottságu szövetkezeti gazdaságok vezető árutermelő ágazatává, gazdasági megszilárdulásának, fejlődésének tényezőjévé. Ennek számos üzemmel belüli és külső oka ismeretes: telepítés, fajtaösszetétel, tápanyag utánpótlás, termésátlag, értékesítés, járóképes beruházás, anyagi-pénzügyi eszközök hiánya, stb. Mivel a közös vagyon, nemzeti vagyon számottevő részét teszik ki az ültetvények, az üzemeknek és a népgazdaságnak egyaránt közös érdeke ennek a termelő kapacitásnak jobb kihasználása, kihasználásához elengedhetetlenül szükséges eszközök biztosítása.

A kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek másik jelentős termelő kapacitása a közös terület 22,5 %-át elfoglaló, közel 20 ezer kh természetes gyepterület. A homoki gazdaságok

vonatkozásában a terület üzemi-gazdasági értékét az adja meg, hogy az egyetlen művelési ág, amelyen a hozamok sokszorosán fokozhatók istállótrágya nélkül. Más ágazatokhoz viszonyítva minimális ráfordítási költségek többszörösen visszatérülnek. Az intenzív gyepgazdálkodás a gazdasági fellendülés alapját tudja képezni a homoki gazdaságokban, amennyiben erre alapozható a szarvasmarha ágazat fejlesztése, amely mint nagymennyiségű istállótrágyát adó állattenyésztési üzemág a homoki gazdálkodás alapját képezheti.

A munkaerőhelyzetnél rámutattunk a termelési-gazdálkodási struktúra és a rendelkezésre álló munkaerő közötti feszültségre, melyet - utaltunk rá - a termelés technikai színvonalának emelése mellett a gazdálkodás strukturájának módosításával lehet feloldani. A szőlő-gyümölcs és zöldségtermesztés egy gazdaságon belüli nagyobb területi kiterjedtsége azonban üzem-szervezési szempontból nemcsak a munkaerőnél okozhat feszültséget, de hasonlóan szervezestrágyánál, műtrágyánál, továbbá a pénzügyi eszközöknél is. Nyilvánvaló és szükséges megoldásnak látszik tehát a szőlő-gyümölcs és zöldségtermesztő gazdaságokban a szakosítás előmozdítása.

A mezőgazdasági termelés másik fő ágazata a növénytermesztés mellett az állattenyésztés. A hagyományosan alacsonyabb állatsűrűségű homokterületeken jelenleg is kisebb az állatállomány mint Csongrád megye más területein, s megközelítően az országgal egyezik meg. A közös állatállomány elmúlt évekbeni

fejlődése ellenére továbbra is rendkívül alacsony a kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek állatsűrűsége, ugyanakkor a háztáji gazdaságok igen jelentős állatállománnyal rendelkeznek, vagyis a jelenlegi helyzet az, hogy a homoki területek állattenyésztése vonatkozásában meghatározóak az összállomány 2/3-ával bíró háztáji gazdaságok, szemben az országos megoszlással, ahol fordított az arány.^{8/}

Az állatállomány ilyen alakulása, a magas háztáji állatsűrűség a takarmánytermelésre kevésbé alkalmas, gyenge termőképességű területek állatteltartó képességének, állati terméktermelésének és kibocsátásának fokozását eredményezi, mivel olyan területek /tanyakörűli, erősen tagolt, semlyék/ hasznosítása válik így lehetővé, melyeket a közös nem tud kihasználni, s amelyek a háztáji állatállomány csökkenése esetén hasznosítatlanul maradnának, míg a háztáji termelési rendszerben számottevő hasznot hajtanak.

A gazdaságok többsége több állatfaj tartásával, a szarvasmarha tartáson belül pedig tehenészettel, növendékmarha neveléssel és marhahizlálással egyaránt foglalkozik, nem tekinthető tehát kialakultnak az állattenyésztés iránya. Ez - kisebb területű gazdaságokban még inkább - a nagyüzemi állattartás, különösen szarvasmarhatartás elaprózását jelenti, s szinte kisüzemi méretekre szűkülnek az egyes állattartási ágazatok, il-

8/ KSH Statisztikai Időszaki Közlemények "Mezőgazdasági adatok II. 1969./

letve hasznosítási irányuk.

Az állatállomány mennyiségi fejlesztése nem lehet mindenáron elsődleges cél, még a jelenlegi alacsony állatsűrűség mellett sem, s a közös állatállomány csak olyan arányú fejlesztése indokolt közgazdaságilag, amelyhez megfelelő elhelyezési, takarmányozási feltételeket tud a közös gazdaság teremteni, s ennek következtében az állatállomány javuló hozamszintje jövedelmező állattenyésztést biztosít. Ellenkező esetben a mennyiségi fejlesztés a veszteségek növekedését vonja maga után.

Az állattenyésztés fejlesztésénél átmeneti megoldásként - amíg a közös állattenyésztés ökonomiai feltételei fokozatosan kialakulnak - mint lehetőséget számításba kell venni a közös és a háztáji gazdaság kooperációját. Ugyanis gazdasági megfontolás tárgyává kell tenni, hogy ezek a gyenge szövetkezetek gazdasági-pénzügyi erejüket 15-20, vagy esetleg hosszabb idő múlva megtérülő /vagy veszteséges termelés esetén veszteséget növelő/ állattenyésztési épületekbe fektetik, vagy pedig egyéb gyorsabban megtérülő beruházásokat, termelési ráfordításokat eszközölnek.

A jelenlegi körülmények között nyilvánvalónak látszik, hogy az állattenyésztés fejlesztését a háztáji gazdaságokban célszerű megvalósítani. Ez az üzemszervezési megoldás számos gazdasági előnnyel jár. Javulna az állattenyésztés jövedelmezősége, mivel a termékeket nem terheli amortizáció, s hitelteher. Azzal, hogy a háztáji lényegében magára vállalná, illetve megszüntetné az üzemi veszteség döntő hányadát kitevő állattenyésztési veszteség egy részét, a gazdálkodás egészére kiható eredményjavulás következne be. Mindezekon túl arról

sem szabad megfeledkezni, hogy az elkövetkező években a tagok jelentős hányada, elérve a nyugdíjkorhatárt, nyugdíjba megy, s így ezek munkaerejének hasznosítása - amellet, hogy javítaná a közös gazdaság munkaerőhelyzetét is - legcélszerűbben ezzel a megoldással érhető el.

A közös gazdálkodás mellett a terület mezőgazdasági termelésében igen jelentős, területi arányoknál jóval nagyobb szerepet töltenek be a háztáji gazdaságok, amelyek az összes terület 17,9, szántóterület 17,7, a termőültetvény 24,1 %-án gazdálkodnak. A területre jellemző, s a legkonzervatívabb életmóddal összefüggő tanyai települési formához az átlagomnál jelentősebb méretű háztáji gazdálkodás kapcsolódik. A háztáji gazdálkodást a földterület viszonylagos nagysága mellett kiterjedt állattartás jellemzi, melynek méreteit mutatja az egy családra jutó közel 2 kh összes terület /3110 □-öl, ebből 437 □-öl szőlő-gyümölcs/, - szemben az 1,3 kh országos átlagos háztáji termőterülettel^{9/} - s az 1,36 db. szamosállatlétszám, baromfi nélkül.

A háztáji gazdaságot ilyen jelentős termelési kapacitás mellett magas élömunka igényével, az élömunka kedvezőbb értékesülésén keresztül magasabb és biztosabb jövedelem elérésével igen számottevő - sok helyen elsődleges - munkahelynek és jövedelemforrásnak tekinti a tagok tulnyomó többsége.

9/ KSH Időszaki Közlemények "Mezőgazdasági adatok IV. 1969".

A kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetekben a tagok közös és háztáji érdekeltségének mélyebb ellentmondása a közös és a háztáji gazdálkodás eltérő színvonalában, eredményességében, mint alapvető közgazdasági tényezőkben gyökerezik. Erre engednek következtetni a 2. sz. táblázat adatai:^{10/} /A Szeged járási kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek az első négy földminőség kategóriában helyezkednek el./

2. sz. táblázat

A termelés differenciáltsága a földminőség alapján Csongrád megyében

Aranykorona	1 kh termőterületre jutó termelési érték a közös és a háztáji gazdaságban 1967-ben, Ft-ban _{x/}	Ebből: csak a háztáji termelésben
6,1 alatt	4626	17331
6,1-8,0	4892	19285
8,1-10,0	4826	17815
10,1-12,0	5858	17681
12,1-14,0	6133	13892
14,1-16,0	6456	13539
16,1-18,0	6943	15382
18,1-felett	8075	14700

x/= 1959 évi változatlan áron számítva.

10/ KSH Csongrád megyei Igazgatóság "A termelés differenciáltsága, 1969".

Az intenzív irányú háztáji gazdálkodás - a termelési érték 2/3-át az állattenyésztés, 15-20 %-át szőlő-gyümölcs adja - magas ráfordításokkal, elsősorban nagyarányú élők munkafelhasználással párosulva kiemelkedő színvonalú területhasznosítást eredményez. Ebből következik, hogy azonosan kedvezőtlen talajadottságok mellett a közös és a háztáji gazdálkodás színvonalbeli eltérése a termelési struktúra megválasztása mellett döntően a ráfordítások különbözőségének következménye. A színvonalbeli eltérést mélyíti, hogy a közös gazdaságok gyenge gazdasági erejükből, munkaerőhelyzetükből, stb. következően kevésbé tudják kihasználni az intenzívebb termelési struktúrából, Szeged város körüli elhelyezkedésből adódó lehetőségeket, mint a piaci viszonyokhoz való rugalmas alkalmazkodás feltételeivel rendelkező háztáji gazdaságok.

Az örövendetesen magas színvonalú háztáji gazdálkodás - szervesen összetartozónak tekintve az igen alacsony színvonalú közös gazdálkodással - jelentősen javítja ezeknek a gyenge adottságu területeknek a kihasználását, mérsékli a gyenge és jobb területek közötti termelési differenciáltságot, elősegíti gyengébb területek gazdasági fejlődését, méginkább mérsékli, helyenként kiegyenlíti a jobb adottságok között, magasabb színvonalon gazdálkodó termelőszövetkezetekkel szembeni közösből származó jövedelemeltéréseket, melyet igazol, hogy az egy családra jutó termelés /ugyancsak 1967 évi értéke 1959 évi változatlan árakon számítva/ átlagosan 31 ezer - 38 ezer Ft. körül alakul.

III. A termelőszövetkezetek gazdálkodásának fejlődése

Egy évtized távlatából visszatekintve a nagyüzemi gazdálkodás kezdeti időszakára, az indulás utáni első évekre, megállapíthatjuk: a kedvezőtlen adottságok közepette gazdálkodó szövetkezeti gazdaságok állandó nehézségektől terhes gazdálkodása az állam segítő támogatása mellett jelentős fejlődést ért el. A termelés fejlődésének 1962-64 közötti üteme évi átlagban a halmozatlan termelési értéknél 32,5 %.^{11/}

Az 1962-64 évek közötti időszak a gazdálkodás fejlődésének mélypontról kiinduló legdinamikusabb szakasza, melyet mutat a halmozatlan termelési érték ugrásszerű, átlagosan több mint 40 %-os évi növekedése. A kísérleti támogatási rendszer éveiben, 1965-67 között az előző évek lendületes fejlődése lelassult, s erre az időszakra az egyenetlen fejlődés jellemző. Mind amellet a termelés fejlődésének üteme, bár egyre jobban lemarad a Szeged járási jobb adottságú termelőszövetkezetek fejlődésétől, meghaladja - a kedvezőtlen adottságok ellenére is - a termelőszövetkezeti szektor ezen időszak alatti termelésnövekedési ütemét, ugyanis a halmozott termelési érték szektorszintű 19-21 százalékos növekedésével szemben 25,6 %, a halmozatlan termelési érték 22-24 %-os növekedésével szemben 27,5 %-os az 1964-67 évek közötti termelés emelkedés. 1968 évben az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésének, s egyben az állami támogatás új rendszerrel^{11/} Az árváltozások hatása nem került kiszűrésre, így ez torzítja a fejlődés mértékét.

re alkalmazásának kiinduló évében a megyei átlag körüli fejlődést értek el a gazdaságok, ez azonban alig több mint fele a Szeged járási jobb adottságu termelőszövetkezetek fejlődésének.

Melyek voltak a gazdálkodás fejlődésének, a termelés növekedésének legfontosabb tényezői? Első helyen kell megemlíteni az élő munkafelhasználás volumenének igen számottevő növekedését, amely azonban növekedése ellenére továbbra is alacsony, hiszen alatta marad a legkedvezőbb jövedelmezőséget és termelésnövekedést biztosító területegységre jutó 25-35 munkanapnak. Az élő munkafelhasználás növelését - melynek befektetése a kedvezőtlen termőhelyi adottságok között gazdaságosabb, mint a holtmunkáé - a munkaerőhelyzet és az alacsony személyi jövedelem korlátozza, s ez behatárolja a gazdálkodás fejlődésének ütemét, meghatározza a fejlesztés irányát.

A termelés növekedése irányába hatott a gazdálkodás strukturájának intenzívebbé válása, amelyet az ültetvények termőfe fordulása mellett a zöldségtermesztés és a takarmánytermelés, állattenyésztés fejlesztése eredményezett.

Az anyagjellegű termelési ráfordítások növekedésének hatása nem egyértelmű, ugyanis a termelésnövekedést eredményező hatása mellett a ráfordítások növelése nem a gazdasági különbségek kiegyenlítődéset, hanem számos esetben elmélyülését eredményezi, vagyis a gazdasági nehézségek bővített újratermelését segíti elő. A kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetekben ugyanis a pótlólagos ráfordítások hatékonysága na-

gyobb mértékben csökkenő, mint a jobb adottságukban.

Elenyésző szerepet játszott a termelés növekedésében a hozamok alakulása, amely azt mutatja, hogy az alacsony termelési eredmények alapját, legfőbb tényezőjét, a gyenge földminőséget, illetve annak kihasználását nem sikerült megváltoztatni, s nem került sor olyan intézkedések megtételére, amelyek ennek hatását jelentősen mérsékelték volna.

Nem hanyható figyelmen kívül a gazdálkodás fejlődésében az üzemi tevékenységi kör kibővítése, a hagyományos mezőgazdasági tevékenység nem mezőgazdasági jellegű tevékenységgel való kiegészítése. A termelőszövetkezetek kisebbik hányadának gazdálkodásában sulya van a nem mezőgazdasági jellegű tevékenységeknek. A leggyengébb közgazdasági helyzetben lévő és kevésbé kialakult szervezeti feltételekkel rendelkező gazdaságok nem tudták kihasználni a tevékenységi kör kibővítésében rejlő lehetőségeket.

A fejlődés folyamatának mélyebb elemzése rámutat, hogy a termelés növekedése, a gazdálkodás színvonalának emelkedése mind térben és időben egyenlőtlenül ment végbe, vagyis a fejlődés együtt járt a differenciálódás fokozódásával, a termelésben és a jövedelemben lévő különbségek elmélyülésével. Ezek a jövedelemkülönbségek jórészt korábbi időre, az egyéni gazdálkodás viszonyaira, tehát történelmileg kialakult különbségekre vezethetők vissza, amelyek azonban a nagyüzemi termelés viszonyai között módosultak.

A differenciálódás jellemzője, hogy nemcsak a kedvezőtlen adottságu és a jobb adottságok közepette gazdálkodó jze-

mek között mélyült, hanem a kedvezőtlen adottságu gazdaságokon belül is növekedtek a termelési és a jövedelmi különbségek. Ez utóbbi differenciálódás mértékét és főbb tényezőit mutatjuk be a 3. sz. táblázatban.

Az egyaránt kedvezőtlen adottságunak minősülő termelőszövetkezetek közötti differenciáltság mértékét jellemzi, hogy a legmagasabb színvonalon gazdálkodó termelőszövetkezetek területegységre jutó termelési értéke 138 %-kal haladja meg a legalacsonyabb színvonalon gazdálkodókat. Az előbbi termelőszövetkezetek gazdálkodási színvonala megközelíti a termelőszövetkezeti szektor átlagát, amely - ismerve átlagomnál kedvezőtlenebb adottságaikat - igen figyelemre méltó. További fejlődésük és megszilárdulásuk legfőbb tényezője a másik két kategóriába tartozó gazdaságokkal szemben a felhalmozás mértéke, illetve a sajátterős felhalmozás megvalósításának lehetősége.

A kedvezőtlen adottságok ellenére átlagos színvonalat elért termelőszövetkezetek példája bizonyítja a fejlődés lehetőségét, gazdálkodásuk mélyebb elemzése rámutatna a fejlődés tényezőire. E tényezők közül a táblázat alapján megemlítjük a ráfordítások színvonalát, ezen belül az élömunka felhasználást, intenzívebb irányú termelési strukturát /szőlő-gyümölcs-zöldség nagyobb aránya, magasabb állatsűrűség/, eszközellátottságot.

A kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezet nagymérvű differenciálódása, színvonal- és fejlődési ütem különbözősége

3. sz. táblázat

A Szeged járási kedvezőtlen adottságu termelészövetkezetek differenciáltsága és a differenciáltság főbb tényezői

M e g n e v e z é s	1 kh termőterületre jutó halmozatlan termelési érték			
	2000 Ft. alatt	2-3000 Ft. között	3000 Ft. felett	Együtt
Tsz.-ek száma	12	11	12	35
Termőterület ar.K.értéke	6,6	7,3	8,4	7,5
Szántóterület ar.K.értéke	5,7	5,0	7,8	6,1
Összes vagyon Ft/kh	4209	5289	6469	5361
Álló vagyon Ft/kh	2099	2879	3189	2747
Forgóvagyon Ft/kh	2105	2407	3295	2607
Munkanap felhasználás mnap/kh	19	22	30	24
Szőlő-gyümölcssterület aránya a termőterületből %-ban	10,5	12,8	13,5	12,4
Zöldségterület aránya a szán- tóterületből %-ban	3,7	5,6	6,8	5,5
Intenzív kulturák /ültetvény, zöldség/ aránya a termőterület- ből %-ban	12,8	16,2	17,8	15,7
100 kh mezőgazdasági területre jutó számosállat /baromfi nél- kül/	6,7	7,6	9,8	8,1
Termelési költség összesen Ft/kh	2961	4062	5547	4218
Anyagjellegű termelési költ- ség Ft/kh	1885	2598	3446	2662
Élőmunka jellegű termelési költség Ft/kh	1076	1464	2101	1556
Halmozott termelési érték Ft/kh	2528	3579	6014	4061
Szövetkezeti bttó jöv.Ft/kh	1116	1437	2702	1750
Tiszta jövedelem Ft/kh	-433	-483	467	-157
Árkiegészítéssel áll.tám.Ft./kh	418	483	356	422
Felhalmozás Ft/kh	154	98	409	216
Költség szint %	117,1	113,2	92,2	103,8

x/= 1968. évi zárszámadási adatok alapján számítva.

amellett, hogy rámutat a megszilárdulás útjaira, bizonyítja annak lehetőségét, felveti a gyenge termelőszövetkezetek kritériumának kérdését, továbbá elsősorban a fejlesztést, támogatást illetően differenciált gazdaságpolitika érvényesítését.

IV. A gazdasági megszilárdítás főbb tényezői

A gyenge termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti megszilárdulásának folyamata a tapasztalható kedvező jelenségek ellenére is lassan halad előre. Ez felveti az eddig alkalmazott eszközök és módszerek hatékonyságának, eredményességének kérdését, újabbak, célravezetőbbek alkalmazásának szükségességét. Korántsem a teljességre való törekvés igényével kívánjuk áttekinteni a Szeged járási kedvezőtlen adottságú termelőszövetkezetek megszilárdításának lehetőségeit, tényezőit.

Az alacsony területi koncentrációból kiindulva a szövetkezeti gazdaságok ésszerű egyesülése elsősorban a gyengébb gazdaság megszilárdultabb szervezeti és gazdasági feltételekkel rendelkező gazdasággal történő egyesülése olyan lehetőség, amely a terület vonatkozásában az elmúlt években nem került kihasználásra, és a megszilárdítás egyik legfőbb tényezőjét képezheti abban az esetben, ha az egyesülés objektív feltétele, szervezési és gazdasági megalapozottsága és szubjektív feltétele, a tagság egyesüléssel való akaratja és a vezetési feltételek biztosítva vannak. A területi

koncentráció a terület vonatkozásában különösen szükös szellemi erők koncentrációját vonná maga után.

A területi koncentráció mellett az üzemeknek fokozottabban ki kellene használni a tőkekoncentrációban rejlő termelésfejlesztési, műszaki fejlesztési lehetőségeket, mivel korlátozott anyagi-pénzügyi lehetőségei következtében nagyon sokszor ez, vagyis az együttműködéssel megvalósuló tőkekoncentráció bizonyul egyetlen járható utnak. A termelési jellegű gazdasági együttműködésnek a termelés szakosításának, az ágazati koncentráció fokozásának előmozdítását eredményezik. Felvetődik, hogyan lehetne a gazdaságilag erősebb termelőszövetkezetek tőkét kihelyezni a gyenge szövetkezetekbe.

A mezőgazdasági termelés fejlesztését a szőlő-gyümölcs-zöldségtermesztés, takarmánytermelés, állattenyésztés területén látszik célszerűnek megvalósítani, előtérbe helyezve a szakosítást. Erre utalnak a földminőség, a termelés iránya és eredményessége közötti összefüggésekre vonatkozó számítások.^{12/} A kertészeti ágazatoknál - a szántóföldi növénytermeléssel szemben - csökken a földminőség szerepe, mivel az alacsony természetes termékenységgel szemben a talaj közgazdasági termékenysége a meghatározó. Az állattenyésztési ágazatoknál pedig már alig mutatható ki a földminőség hatása. A fejlesztés alapelveként kell elfogadni, hogy az intenzív irányú termelésfejlesztésnek intenzív művelésmóddal, termelési

^{12/} KSH Statisztikai Időszaki Közlemények "Mezőgazdasági adatok IV.1969".

rendszerrel kell párosulnia.

A gazdálkodás fejlesztésénél ki kell használni a közös és a háztáji gazdaság kooperációjában lévő lehetőségeket. Amíg a nagyüzemi szőlő-gyümölcsstermesztés, állattenyésztés feltételei nem alakulnak ki, célszerű átmeneti üzemszervezési megoldásokat alkalmazni.

A gazdálkodás strukturájában az intenzív irányban és módon történő termelésfejlesztés mellett olyan változtatást is szükséges végrehajtani, hogy a veszteségforrások, a veszteséges ágazatok kikerüljenek a termelésből. A termelési struktúra kialakításánál a jövedelmezőségi szemléletet fokozottabban kellene érvényesíteni. Természetesen a veszteséges ágazatok termelésből történő kiiktatása a területhasznosítás megváltozását, a veszteségforrásként jelentkező leggyengébb termőképességű területek mezőgazdasági termelésből való kivonását tenné szükségessé. Ezek hasznosítására számításba jöhetnek: ugarolás, erdő és nyárfatelepités, legelő, művelésen kívül hagyás, továbbá alkalmazni kell az erősen tagolt, nagyüzemi termelésre nem alkalmas területeknél a tagok részére történő átadást, ill. költségtérítés ellenében való művelést.

Ezeknél a termelőszövetkezeteknél a szűken értelmezett mezőgazdasági termelés a jövedelem növelésére, a gazdálkodás fejlesztésére kevesebb lehetőséget nyújt. Ebből adódóan nagy jelentőséggel bír az üzemi tevékenység bővítése, ez olyan tényező, amely a gazdasági megszilárdulást eredményesen előmozdítaná. Elsősorban a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos,

annak jövedelmezőségét javító feldolgozó és kiegészítő tevékenységek folytatására kell törekedni.

A Szeged járási kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek gazdálkodásának fejlődésében megalakulásuktól kezdve igen jelentős szerepet játszott az állami támogatás. Nem mond ennek ellent az a megállapítás, melyet a támogatás tapasztalatai támasztanak alá: a gyenge termelőszövetkezetek problémája a mezőgazdasági termelés támogatásával, mint egyetlen eszközzel nem oldható meg. A termelőszövetkezetek fejlődése azt mutatja, hogy a támogatás az üzemek tulnyomó többségében csak a gazdasági lehetetlenülést akadályozza meg. Ez a támogatás rendszeréből is adódik, ugyanis a támogatás nincs megfelelő fejlesztési cél szolgálatába allítva. Igen nagy szerepe van az állami támogatás hatékonyságának alakulásában, csakugy mint egy-egy gyenge termelőszövetkezet gazdálkodásában az üzemi vezetésnek, termelésirányításnak.

A fejlődés eddigi folyamata rámutat arra, hogy a kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek megszilárdítása időigényes, komplex feladat. Pozitív irányu gazdaságpolitikai adottságoknak megfelelő termeléspolitikai és a racionális gazdálkodást előmozdító üzemszervezési intézkedések együttesen szükségesek ahhoz, hogy ezekben a gazdaságokban is olyan feltételek teremthetők legyenek, amelyek elégségesek ahhoz, hogy meg lehessen oldani a gyenge termelőszövetkezetek problémáját.